

Правове регулювання у фокусі сучасних реформ

Людство завжди надавало і надає важливого значення соціальному регулюванню і упорядкуванню суспільних відносин. Особлива увага з моменту виникнення держави і права приділялася і приділяється ефективному правовому регулюванню. Неодноразово підкреслювалося, що в системі соціального регулювання важлива роль належить саме правовому, бо для кожного суб'єкта права система засобів і способів реалізації права є важливою гарантією захисту прав, свобод та законних інтересів. Не потребує доведення той факт, що надзвичайно важливими для загальної теорії права є два напрями:

1. вдосконалення законодавства і забезпечення ефективного регулювання суспільних відносин;
2. підвищення ефективності реалізації системи права.

Дослідження проблематики правового регулювання починається ще на початку другої половини сьогодення. Слід зазначити, що ХХІ століття характеризується загостренням глобальних проблем, активізацією процесів глобалізації, інтеграції тощо. Такі тенденції слугують новому розвитку держави і права на основі поглиблення теорії правової держави, громадянського суспільства, принципу верховенства права, пріоритету закону, в ієрархії джерел права, співвідношення національного і міждержавного права тощо.

В науковій літературі до сьогоднішнього часу не всім і не все зрозуміло про зміст таких понять, як «правове регулювання», «дія права», «правовий вплив», «сприйняття права» тощо. Одні автори під правовим регулюванням розуміють вплив права на суспільні відносини за допомогою спеціальних юридичних засобів. Інші дослідники включають в правове регулювання всі види впливу права на свідомість та поведінку людей. Важливого значення набуває у зв'язку з цим проблема правового регулювання та правового впливу, їх взаємообумовленості та взаємоузгоджені.

Правове регулювання в усіх випадках повинно бути зв'язаним з процесом регламентації дій учасників суспільних відносин, правовий вплив здійснюється і поза межами цієї регламентації. Правове регулювання – це особливий формалізований метод державної регламентації дій суб'єктів права. За часом воно співпадає зі строком дії норми права, а правовий вплив має свої строки, форми і методи впливу, що не співпадають з усіма компонентами правового регулювання. Норма права може бути відміненою, тобто не здатною здійснювати регулювання суспільних відносин, але вона може залишатися в пам'яті людей і при цьому впливати на їх свідомість.

Норми права мають дві властивості: вони можуть впливати на поведінку людей і регулювати її.

Впливають на поведінку людей мотиви закону і наміри законодавця, але само по собі це не регулює суспільних відносин, не породжує конкретних правовідносин.

Будь-яке регулювання є, безумовно, певний вплив, але не будь-який вплив є регулюванням, тобто нормуванням суспільного життя.

Необхідною власністю правового регулювання повинна бути здатність регламентувати відносини на основі юридичних норм. Правове регулювання, вказуючи суб'єктам права вид і межі дії, передбачає правові наслідки (позитивні і негативні), воно забезпечене силою державного примусу. А для правового впливу ця чіткість, визначеність не характерна.

Норма справляє вплив на поведінку людей визначенням правоздатності громадян і організацій, юридичними фактами тощо. При окресленні правоздатності норми права ще не регулюють поведінку людей, а впливають на їх волю і свідомість узагальнено. Норма права починає регулювати поведінку людей лише на стадії юридичного факту і закінчує його в момент припинення дії правовідносин, коли буде досягнутий певний правовий ефект.

Правове регулювання охоплює всі форми впливу права на суспільне життя: правотворчість, виховний вплив права, здійснення правових приписів в конкретних діях суб'єктів права, забезпечення виконання цих приписів, тобто саму правомірну поведінку, а також все, що створює основу і передумову для такої поведінки, забезпечує її.

В сферу правового регулювання можна включити також пропаганду права і перевірку доцільності і ефективності дії правових норм.

Слід мати на увазі, що правове регулювання – це тільки один з багатьох аспектів дії права в суспільстві. Воно характеризує спеціально-юридичний, а не інформаційний, орієнтаційний чи мотиваційний вплив на поведінку і діяльність суб'єктів права.

Соціальна роль права в значній мірі знаходить прояв за допомогою впливу на волю і свідомість людей. Цей вплив здійснюється як в процесі дії права на учасників суспільних відносин (поза конкретними правовідносинами), так і безпосередньо в ході правового регулювання.

Правовий вплив здійснюється через загальні правовідносини, які існують постійно, оскільки існує постійний зв'язок суб'єктів права з державою і між собою. Учасники суспільних відносин дотримуються правових норм постійно, хоча деякі з них можуть ніколи не стати учасниками певного виду правовідносин. Одночасно з впливом одних норм може здійснюватися правове регулювання інших, зокрема використовуються суб'єктивні права, застосовуються норми права, базуючись на правозастосовчих актах.

В цих випадках також відбувається вплив права на волю і свідомість людей, оскільки неможливо уявити жоден з моментів правового регулювання як механічний вплив правової норми і автоматичне несвідоме підкорення їй людей.

Правовий вплив може бути охарактеризований як всебічна і багатогранна (психологічна, державно-вольова, формальна, нормативна тощо) дія права.

Правове регулювання – це спеціальна дія права, що відрізняється за формою і за змістом, яка здійснюється через суб'єктивні права і обов'язки суб'єктів права, що виступають суб'єктами конкретних правовідносин. В цьому випадку мова іде не про простий вплив права (вплив на почуття, думки), а строго визначені приписи можливої і необхідної поведінки.

Відмінність правового регулювання від правового впливу полягає в тому, що при впливі відсутній державний примус як один з елементів правового регулювання.

Якщо правовому регулюванню властивий і примус, і переконання, добровільне виконання, то правовий вплив характеризується не тільки відсутністю примусу, але і неможливістю його застосування.

Проте було б недоцільним як основний критерій відмежування правового впливу від правового регулювання розглядати в останньому наявність примусу. Відсутність примусу в процесі правового регулювання є однією з відмінних рис дії права в демократичному правовому суспільстві, в якому механізм правового регулювання діє в основному без необхідності постійного примусу, зберігаючи його лише як можливість. Правове регулювання в цих випадках, а правовий вплив завжди як би поєднуються, співпадають з іншими видами соціального регулювання (нормами моралі, звичаями тощо), де відбувається соціальна регуляція поза державним примусом.

Правове регулювання – це регулювання поведінки людей засобами правових велінь. Головне тут усвідомлені правомірні дії суб'єктів не по відношенню до норм права і їх оцінці, а юридично значущі вчинки, здійснені відповідно до правових вимог.

При правовому впливі суб'єкти права відчують на собі його дію, повідомляючи ті положення, які висуває законодавець і які впливають з правових настанов (приписів, норм, заборон тощо).

При правовому регулюванні таке сприйняття у якого-небудь суб'єкта може бути відсутнім, але механізм регулювання повинен спрацювати, як тільки відбудуться всі умови, необхідні для дії правової норми.

При правовому впливі відбувається певна дія на суб'єктів права, досить часто визначаються їх вчинки, і рішення, але не має чіткого, регламентованого, формально-визначеного і гарантованого порядку, який є при правовому регулюванні.

Варіантність поведінки при впливі права значно ширша, ніж в процесі правового регулювання, де конкретні правовідносини створюють певні рамки, в межах яких зобов'язані діяти суб'єкти права.

Правовий вплив відрізняється від правового регулювання і по об'єкту, на який вони спрямовані. Об'єктом правового впливу є свідомість і поведінка людини, а об'єктом правового регулювання – суспільні відносини: економічні, політичні, соціальні, національні, майнові, особисті тощо.

Відмінність впливу і регулювання полягає і в тому, що право може впливати на правовідносини, формуючи у людей певні погляди, оцінки права, законності, ставлення до них тощо, а регулювати правосвідомість воно не в змозі. Право щодо правосвідомості виступає лише як фактор впливу, а не як регулятор, що розміщує певним чином думки і почуття.

Таким чином межі правового впливу і регулювання не ідентичні. Вплив охоплює більш широку соціальну сферу, має більш різнобічний соціальний прояв.

Розглядаючи процес впливу права на людей в аспекті його відмінності від правового регулювання слід спробувати порівняти вплив і таку форму реалізації права, як дотримання правових норм. В останньому випадку норми права дотримуються добровільно, без втручання правоохоронних органів держави. Дотримання знаходить прояв у здійсненні необхідних дій або в утриманні від заборонених дій.

Є думка, що у випадках дотримання правових норм відбувається саме вплив, і немає правового регулювання. Отже, можна стверджувати, що правовий вплив реалізується і шляхом дотримання суб'єктами права в рамках загальних правовідносин правових норм.

Більш складний взаємозв'язок правового впливу і такої форми його реалізації, як використання правових норм.

Використання – це активне здійснення суб'єктами права своїх суб'єктивних прав, що впливають з норм права. Використання (реалізація) суб'єктивного права, як правило, здійснюється в рамках конкретних правовідносин. У випадках використання права відбувається правове регулювання в конкретних правовідносинах, хоча дії їх суб'єктів добровільні і здійснюються за ініціативою громадян.

Про вплив же не можна казати тільки тому, що застосовується чи не застосовується правова норма. Він може бути перевірений і за шкалою „дотримання”, яка слугує одним з показників різнобічного впливу права на суспільний розвиток.

Отже, правове регулювання і правовий вплив – категорії, що знаходяться в одній площині, не співпадають, не ідентичні. Правовий вплив більш широке, об'ємне явище, ніж регулювання. Критерієм розмежування правового регулювання і впливу можуть бути види правовідносин, що відрізняються за рівнем їх врегулювання і за ступенем юридичного зв'язку їх суб'єктів.